

บทที่ 3

มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการลงทุนโดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน กับนโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า

3.1 ความเป็นมาของการใช้มาตรการทางกฎหมายส่งเสริมการลงทุนเพื่อพัฒนา อุตสาหกรรมโดยภาคเอกชน

แนวความคิดการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ พ.ศ. 2490 โดยมีอิทธิพลจากต่างประเทศ คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา และองค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธนาคารโลก ในปี พ.ศ. 2493 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ลงนามในข้อตกลงทวิภาคีระหว่างไทย-สหรัฐอเมริกา ว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการ (Economic And Technical Cooperation Agreement) โดยมีข้อผูกพันข้อหนึ่งว่า รัฐบาลไทยจะพยายามอย่างดีที่สุด ในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำไปสู่การกำหนดนโยบายส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนในระยะต่อมา ในระยะเวลาเดียวกันรัฐบาลได้ขอความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกาตามนโยบาย Point Four Program ของประธานาธิบดีทรูแมน เป็นผลให้ได้รับความช่วยเหลือในช่วง พ.ศ. 2494-2496 เป็นมูลค่าถึง 22.4 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และได้รับประโยชน์จากการส่งออกข้าว ยางและดีบุกในราคาสูง ในช่วงเวลาเดียวกันซึ่งเป็นระยะของสงครามเกาหลีอีกด้วย แต่ความช่วยเหลือและประโยชน์จากสงครามก็พยุลงฐานะทางเศรษฐกิจได้ไม่นาน เมื่อสงครามสิ้นสุดลงในกลางปี พ.ศ. 2496 ราคาสินค้าที่เคยขายได้ราคาสูงกลับลดต่ำลงมาก ประเทศต้องเผชิญกับการขาดดุลการชำระเงินถึง 800 ล้านบาท ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลต้องขาดดุลงบประมาณถึง 2,000 ล้านบาท ฐานะเศรษฐกิจที่อ่อนแอในขณะนั้น ทำให้สหรัฐ

กตตันให้ไทยเปิดประเทศมากขึ้นได้โดยง่าย เป็นผลให้รัฐบาลไทยลงนามใน ความตกลงว่าด้วยการค้าประกันการลงทุนของคนอเมริกัน เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2497 ข้อตกลงนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่เปิดต้อนรับการลงทุนจากภาคเอกชนสหรัฐ อเมริกา¹ และนำไปสู่การตรากฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนฉบับแรกของ ไทยคือ พระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2497 ประกาศในราชกิจจานุ เบกษา เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2497 โดยได้ระบุเหตุผลของการประกาศใช้ กฎหมายฉบับนี้ไว้ว่า "กิจการอุตสาหกรรมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการเศรษฐกิจ ของชาติซึ่งจะต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นและก้าวหน้าต่อไปโดยด่วน แต่รัฐยอมไม่อยู่ใน ฐานะที่จะทำกิจการอุตสาหกรรมเสียเองหมดทุกอย่าง ในการที่เอกชนจะทำกิจการ อุตสาหกรรมนั้น บางอย่างถ้ารัฐไม่เข้าช่วยค้าชูเอกชนก็ไม่อาจจะกระทำให้สำเร็จ ตลอดไปได้หรือจะขยายก้าวหน้าออกไปก็ไม่ไปไม่ตลอด เพราะมีอุปสรรคอันจะทำให้ ต้องขาดทุนล้มเลิกไปเสียแต่ในระยะต้น ด้วยเหตุต่าง ๆ หรือแข่งขันสู้อุตสาหกรรม อย่างเดียวกันของต่างประเทศไม่ได้ และนอกจากนี้เมื่อเอกชนโดยเฉพาะชาวต่าง ประเทศมาทำกิจการอุตสาหกรรมแล้วไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่าเขาจะถอนทุนคืน และแบ่งกำไรกลับประเทศของเขาได้เช่นนี้ ก็ยอมไม่มีการลงทุนของต่างประเทศใน ประเทศเรา กิจการอุตสาหกรรมหลายอย่างที่ต้องการลงทุนจำนวนมากต้อง การคนชำนาญงานอย่างสูง ซึ่งประเทศเราในขณะนี้ยังต้องอาศัยต่างประเทศอยู่ เมื่อมีหลักประกันมั่นคง จนถึงออกเป็นกฎหมายบังคับไว้ที่จะให้เขาได้รับผลประโยชน์จากการลงทุนเช่นนี้ ก็ยอมเป็นทางชักจูงให้มีการลงทุนจากต่างประเทศใน กิจการอุตสาหกรรม"²

¹ ปราณี ทินกร, "เส้นทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย" ใน เศรษฐกิจไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม เล่มที่หนึ่ง, รั้งสรรค์ ณะพรพันธ์ นิพนธ์ พัวพงศกร บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 162-163.

² ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 71 ตอนที่ 64 วันที่ 12 ตุลาคม 2497.

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลา 6 ปีที่กฎหมายฉบับนี้มีผลบังคับใช้มีผู้เสนอขอรับการส่งเสริม 93 ราย แต่ให้การส่งเสริมเพียง 6 ราย³ เนื่องจากกฎหมายไม่มีความชัดเจน คณะกรรมการส่งเสริมอุตสาหกรรมไม่มีอำนาจตัดสินใจเป็นเพียงเป็นที่ปรึกษาคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจที่แท้จริงเท่านั้น กฎหมายมีลักษณะที่ไม่ส่งเสริมอย่างเต็มที่ แต่มุ่งการกำกับและมีบทลงโทษที่รุนแรง สำหรับผู้ได้รับการส่งเสริมการลงทุนที่ไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข คือ นอกจากจะงดให้ความช่วยเหลือแล้วยังอาจปรับถึงไม่เกินสิบเท่าของประโยชน์ที่เจ้าของกิจการอุตสาหกรรมได้รับความช่วยเหลือตามกฎหมายนี้ (มาตรา 18)

ต่อมารัฐบาลได้ขอความช่วยเหลือธนาคารโลกศึกษาระบบเศรษฐกิจไทย คณะผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะในรายงานการศึกษาเรื่อง A Public Development Program in Thailand ว่า รัฐบาลควรส่งเสริมให้ภาคเอกชนทั้งไทยและต่างประเทศลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม โดยกำหนดนโยบายอย่างชัดเจนในการให้สิทธิประโยชน์ด้านภาษี การให้สินเชื่อ การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่น สถานที่ตั้งโรงงาน อาคาร น้ำ ไฟฟ้า ถนน และที่พักอาศัยคนงาน⁴

จากข้อเสนอแนะดังกล่าว รัฐบาลจึงได้ตราพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 ขึ้นเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2503 ปรับปรุงสิทธิประโยชน์ที่จะให้แก่นักลงทุนทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศกว้างขวางขึ้น มีหลักประกันลงทุนเพิ่มขึ้น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 ข้อ 2.7.1 นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีรูปแบบการบริหาร ประกอบด้วยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม และคณะกรรมการบริหาร ทำหน้าที่ดำเนินกิจการให้เป็นไปตามมติของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนฯ แต่การอนุมัติให้การส่งเสริมยังคงเป็น

³ ปราณี ทินกร, หน้า 174.

⁴ International Bank for Reconstruction and Development, public Development Program in Thailand, The John Hopkins Press, 1959, pp.20-21.

อำนาจของคณะรัฐมนตรีเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2497 และได้มีการออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2503)⁵ กำหนดกิจการที่อยู่ในข่ายที่อาจได้รับการส่งเสริมตามบทบัญญัติ มาตรา 5 และมาตรา 34 แห่งพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว จำนวน 123 ประเภท มุ่งส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ คือ กิจการเหมืองแร่ชนิดต่าง ๆ กิจการโลหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าเช่น ปิ๊บ ถังน้ำมัน ตะปู ลวดหนาม เครื่องมือช่างเหล็กช่างไม้ และเครื่องจักรใช้ในการกลึงกรรม เป็นต้น กิจการสิ่งทอ รวมทั้งแห อวน กระจก กิจการน้ำมัน กิจการผลิตภัณฑ์ยาง และผลิตภัณฑ์ไม้ กิจการอาหาร น้ำตาล รวมทั้งแป้ง กิจการวัสดุก่อสร้าง รวมทั้งปูนซีเมนต์ กระเบื้องปูพื้นและบุผนัง และอิฐ กิจการเคมีภัณฑ์ กิจการเครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือน กิจการอุตสาหกรรมเบาเพื่อบริโภคในประเทศ เช่น ปากกา ดินสอ กระจก และซีป กิจการแปรรูปสัตว์ รวมทั้งการฆ่าสัตว์และฟอกหนังและกิจการบริการเพื่อการท่องเที่ยวคือโรงแรม จะเห็นได้ว่ากิจการที่ให้การส่งเสริมกิจการผลิตหรือที่มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าแทบทั้งสิ้น

การมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า โดยพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 สอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งได้ประกาศใช้อีก 1 ปีต่อมา กล่าวคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ารัฐบาลจะส่งเสริมให้ภาคเอกชนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศโดยภาครัฐบาลจะมุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเกื้อหนุนการลงทุนภาคเอกชน⁶

⁵ กฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2503) ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503.

⁶ ชรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, การวางแผนพัฒนาประเทศ, ในวารสารเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 ธันวาคม 2535, หน้า 431.

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน เพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 บังคับใช้เพียงแค่ 2 ปี ก็ถูกยกเลิกไปและมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 เข้ามาแทนที่ โดยได้ปรับปรุงมาตรการส่งเสริมการลงทุนมีประสิทธิผลมากขึ้น มีสาระสำคัญในเนื้อหากฎหมายเปลี่ยนแปลงไปหลายประการคือ

1) เพิ่มเติมสิทธิประโยชน์การยกเว้นภาษีอากรสำหรับเครื่องจักรส่วนประกอบและอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่จำเป็นต้องใช้ในกิจการที่ได้รับการส่งเสริม⁷ (มาตรา 19 (3))

2) เพิ่มเติมการยกเว้นหรือลดหย่อนอากรขาเข้าและภาษีการค้าสำหรับวัตถุดิบและวัสดุจำเป็นเป็นเวลา 5 ปี โดยแบ่งประเภทอุตสาหกรรมตามลำดับความสำคัญต่อเศรษฐกิจ เป็นประเภท ก ข และ ค โดยให้ได้รับสิทธิประโยชน์อากรขาเข้าและภาษีการค้าลดหลั่นกันลงไป ประเภท ก. ซึ่งมีลำดับความสำคัญที่สุดจะได้รับการงดเว้นภาษีอากร ประเภท ข. ซึ่งมีลำดับความสำคัญรองลงมาจะได้รับการลดหย่อนภาษีอากรกึ่งหนึ่งและประเภท ค. ซึ่งมีลำดับความสำคัญต่ำสุด จะได้รับการลดหย่อนภาษีไม่เกินหนึ่งในสาม⁸ (มาตรา 20, 21 และ 22)

3) ขยายเวลาการยกเว้นภาษีเงินได้ของกิจการที่ได้รับการส่งเสริมจากเดิม 2 ปี ในพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. 2503 เป็น 5 ปี⁹ (มาตรา 19 (4)) ทั้งนี้จำกัดเฉพาะผู้ได้รับการส่งเสริมที่เป็นนิติบุคคลเท่านั้น

⁷ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 19(3).

⁸ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 20 มาตรา 21 และมาตรา 22.

⁹ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 19 (4).

4) นอกจากจะอนุญาตเสมอให้ส่งออกผลิตภัณฑ์หรือผลิตผลออกนอกราชอาณาจักร ยกเว้นกรณีความปลอดภัยและประโยชน์เศรษฐกิจของประเทศอาจจำกัดการส่งออกได้¹⁰ และการงดหรือลดอากรขาออกแก่ผู้ได้รับการส่งเสริมเหมือนพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. 2503 แล้ว พระราชบัญญัติฯ พ.ศ. 2505 ยังมีบทบัญญัติในมาตรา 23 (4) ให้งดหรือลดภาษีการค้าในกรณีผู้ได้รับการส่งเสริมส่งออกผลิตภัณฑ์หรือผลิตผลที่ผลิตได้ในกำหนดระยะเวลาที่คณะกรรมการเห็นสมควร¹¹

5) เพิ่มเติมการอนุญาตนำเงินลงทุน เงินกู้ต่างประเทศ ผลกำไรและส่งออกเบียเงินกู้ต่างประเทศออกนอกประเทศได้ (มาตรา 19 (5))¹²

พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 ถือว่าเป็นกฎหมายที่เป็นกลไกให้ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลออกมาตรการส่งเสริมการลงทุนในกิจการเพื่อทดแทนการนำเข้าอย่างสมบูรณ์แบบตามนโยบายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 (พ.ศ. 2504-2509 และ พ.ศ. 2510-2514) พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อยในระยะเวลาต่อมาโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2508 และพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2511

¹⁰ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 19 (7).

¹¹ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 23 (4).

¹² พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505, มาตรา 19 (5)

3.2 มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการลงทุนตามนโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 รัฐบาลได้กำหนดนโยบายส่วนรวมในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ไว้อย่างชัดเจนว่ารัฐบาลจะส่งเสริมให้ภาคเอกชนลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม โดยรัฐจะไม่ประกอบกิจการขึ้นใหม่เพื่อแข่งขันกับเอกชน โดยเฉพาะกิจการที่ใช้วัตถุดิบในประเทศ และกิจการที่ผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาดในประเทศหรือทดแทนการนำเข้า และจะปรับปรุงภาษีอากรให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม รวมทั้งพิจารณาให้ความคุ้มครองแก่กิจการอุตสาหกรรมภายในประเทศ สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 2 ได้เพิ่มเติมนโยบายการพัฒนากำลังคน การส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมในภูมิภาคและท้องถิ่น การจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม การส่งเสริมให้คนไทยมีส่วนเป็นเจ้าของ การสำรวจการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม

เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนโยบายส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าข้างต้น รัฐบาลได้ใช้มาตรการกฎหมายตามที่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2508 และ พ.ศ. 2511 ในการส่งเสริมและชักจูงการลงทุนในอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า หลากหลายชนิดโดยออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2505 เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505¹³ แบ่งกิจการที่จะให้การส่งเสริมออกเป็น 3 จำพวก ตามลำดับ ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ คือ จำพวก ก. ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด 34 ประเภท ส่วนใหญ่เป็นกิจการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติด้านเหมืองแร่

¹³ กฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2505) ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505.

นอกจากนั้นคือ ชั้นส่วนอะไหล่ยานยนต์ ยางรถยนต์ เคมีภัณฑ์ เครื่องใช้ไฟฟ้าประจำบ้าน และสินค้าบริโภคประจำวัน เช่น นมชั้นหวานและน้ำมันพืช จำพวก ข. ซึ่งมีลำดับความสำคัญรองลงมา 18 ประเภท ที่สำคัญ คือ การต่อเรือ และผลิตหรือประกอบรถยนต์ จำพวก ค. ซึ่งมีลำดับความสำคัญต่ำสุด 66 ประเภท ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเช่น ผลิตหรือประกอบเครื่องรับวิทยุ โทรทัศน์ สีสหมึก ดินสอ กระดาษ และหินอ่อน เป็นต้น

สำหรับมาตรการจูงใจการลงทุนนั้น คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรมได้พิจารณาให้สิทธิประโยชน์ ยกเว้นอากรขาเข้าและภาษีการค้า สำหรับเครื่องจักรและอุปกรณ์ที่นำเข้ามาเพื่อใช้ในกิจการที่ได้รับการส่งเสริม ได้รับยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล 5 ปี ได้รับลดหรือลดหย่อนอากรขาเข้าและภาษีการค้า สำหรับวัตถุดิบ และได้รับการคุ้มครองจากการแข่งขันจากต่างประเทศด้วย โดยอาจห้ามนำเข้าหรือขึ้นอากรขาเข้าสำหรับผลิตภัณฑ์หรือผลิตภัณฑ์เดียวกันที่นำเข้ามาจากต่างประเทศด้วย¹⁴

จากตารางที่ 1 ในช่วงระยะปี พ.ศ. 2503-2515 นับว่าเป็นช่วงการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า มีผู้ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุนจำนวน 595 โครงการ มีเงินลงทุนทั้งสิ้น 27,263 ล้านบาท ในจำนวนนี้เปิดดำเนินการ 461 โครงการ ในกิจการหลากหลายประเภท ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ภาคอุตสาหกรรมไทยมีอัตราการเติบโตเฉลี่ยปีละ 10.8% หากจะเปรียบเทียบกับ 10 ปีก่อนหน้า คือระหว่าง พ.ศ. 2493-2502 ภาคอุตสาหกรรมไทยเติบโตเพียง 5.3% ต่อปี¹⁵

¹⁴ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 มาตรา 19 (4).

¹⁵ ปราณี ทินกร, หน้า 199.

ตารางที่ 1 ฐานะทางการเงินประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2513-2527

	2513-13	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525	2526	2527
1. จำนวนหัวเครื่องจักรส่งเสริม	n.n.	n.n.	180	352	220	111	119	284	392	331	295	315	331	341	376
2. จำนวนยี่ห้อเครื่องจักรส่งเสริม	478	78	80	116	251	86	66	69	123	154	143	121	122	102	164
2.1 เงินลงทุนทั้งสิ้น (ล้านบาท)	21,778.8	1,479.0	4,004.7	7,791.1	10,020.9	4,637.7	1,906.9	2,641.9	15,918.7	14,025.9	12,306.0	18,790.1	36,062.8	10,399.2	29,065.7
2.2 จำนวนคนงานไทย	106,396	11,723	10,221	21,733	88,178	16,362	11,547	10,100	22,236	39,189	26,001	21,210	25,277	24,983	32,917
2.3 คนคนกะเบียด (ล้านบาท)	6,476.0	594.6	907.9	1,300.9	3,677.1	1,217.2	870.4	657.3	2,594.9	3,220.9	2,942.0	3,290.3	3,899.9	3,535.8	6,456.1
ไทย (%)	67	69	77	77	74	74	83	83	85	87	78	83	65	75	70
ต่างชาติ (%)	33	31	23	23	26	26	17	17	15	13	22	17	35	25	30
3. จำนวนยี่ห้อเครื่องมือคำนวณการ	382	43	36	40	84	52	83	48	59	89	73	95	96	96	75
3.1 เงินลงทุนทั้งสิ้น (ล้านบาท)				1,863.8	2,799.7	2,538.7	2,572.5	3,624.6	2,421.3	3,611.9	5,834.0	7,253.7	10,896.7	10,630	7,166.2
3.2 จำนวนคนงานไทย				21,001	14,188	14,694	13,574	6,453	7,982	6,896	13,120	10,229	15,659	15,089	17,126
3.3 คนคนกะเบียด (ล้านบาท)	n.n.	n.n.	n.n.	538.8	872.2	537.7	1,131.5	964.6	610.8	1,113.8	1,751.0	2,267.9	3,100.0	3,360.7	1,901.9
ไทย (%)				73	88	85	77	76	72	91	82	91	77	85	73
ต่างชาติ (%)				27	12	15	23	24	28	9	18	9	23	15	27
4. การสะสมเงินในรูปทรัพย์สินถาวร															
ของประเทศไทย (ล้านบาท)	-	32,772	34,637	44,294	53,109	66,123	73,272	90,632	116,630	144,353	177,000	189,057	179,000	215,932	221,793
ภาคเอกชน (%)	-	68	67	76	83	77	68	70	69	70	65	64	63	65	65
ภาครัฐบาล (%)	-	32	33	24	17	23	32	30	31	30	35	36	37	35	35
5. การสะสมเงินในรูปทรัพย์สินถาวร ในวาระปี พ.ศ. 2515 (ล้านบาท)	-	30,335	34,637	37,910	42,190	42,411	45,119	53,832	64,184	69,225	71,432	72,556	64,732	71,649	76,937

ที่มา : 1. ข้อมูลปี 2513-2515 จาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2517
 ข้อมูลปี 2516 จาก BOI การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2518   ข้อมูลปี 2517 จาก BOI การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2519
 ข้อมูลปี 2518-2521 จาก BOI การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2521   ข้อมูลปี 2522 จาก BOI การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2524
 ข้อมูลปี 2523-2527 จาก BOI การส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2527
 2. ข้อมูลการสะสมเงินของประเทศไทย จากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รายงานปีละห้าปีของประเทศไทย สถิติได้แบ่ง ๆ

รวมค่าเปิด เบ้าหิน ท่อน้ำ, *เงินลงทุนในโครงการก่อสร้างชลประทานในประเทศไทย* ในหลายรูปไทย : เงินลงทุนแห่งชาติประจำกรม กรมชลประทาน

ในแง่ความสำคัญของภาคอุตสาหกรรมโดยเปรียบเทียบเป็นสัดส่วนกับ รายได้ประชาชาติแล้ว ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมซึ่งเคยมีมูลค่าเป็นสัดส่วนกับรายได้ ประชาชาติเพียง 11.9 % ในปี พ.ศ. 2493 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 17% ในปี พ.ศ. 2515 อาจกล่าวได้ว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วของภาคอุตสาหกรรม โดยมี อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเป็นหลัก เป็นผลจากการใช้มาตรการทางกฎหมาย ส่งเสริมการลงทุนในระดับหนึ่ง แต่การส่งเสริมอุตสาหกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ รัฐบาลได้ใช้มาตรการอื่นควบคู่ไปด้วย มาตรการนั้นคือมาตรการคุ้มครองอุตสาหกรรม¹⁰

เหตุที่รัฐบาลเลือกส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าในระยะ แรกเริ่มของการพัฒนาอุตสาหกรรม เนื่องจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยขาดแคลนสินค้าอุปโภคและบริโภคอย่างมากต้องพึ่งการนำเข้าแทบทั้งสิ้น การ ส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ก็เท่ากับเป็นการลดการพึ่งพาการ นำเข้าซึ่งสินค้าเหล่านี้ อุตสาหกรรมนี้เมื่อผลิตได้ก็มีตลาดในประเทศรองรับอยู่แล้ว และเป็นตลาดที่รัฐบาลสามารถควบคุมได้ โดยรัฐบาลอาจให้การคุ้มครองปกป้อง ตลาดจากการแข่งขันจากต่างประเทศได้โดยง่าย เป็นอุตสาหกรรมที่ลงทุนไม่สูงนัก และใช้ระดับเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อน

ในระยะการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า พ.ศ. 2503-2515 รัฐบาลนอกจากจะใช้มาตรการตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุน คือ การ ห้ามนำเข้าตามมาตรา 23 (1) แล้ว ยังได้ใช้มาตรการทางภาษีศุลกากรเพิ่มอัตรา อากรขาเข้าเพื่อปกป้องคุ้มครองอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนด้วย รัฐบาลได้ตราพระราชกำหนดพิกัดอัตราศุลกากร(ฉบับที่ 10) พ.ศ. 2507 เพื่อเพิ่ม อากรขาเข้าสำหรับสินค้า 768 รายการ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2513 ได้มีการปรับ อัตราอากรขาเข้าครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มอากรขาเข้าสำหรับสินค้า 216

¹⁰ ปราณี ทินกร, หน้า 199.

รายการ ในจำนวนนี้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคจำนวน 154 รายการ ที่มีอัตราสูงถึง 50-100% การขึ้นอากรขาเข้าแต่ละครั้งมิได้มีวัตถุประสงค์แต่เพียงคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศเท่านั้น รัฐบาลยังมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้และลดการนำเข้าด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับปรุงพิกัดอัตราอากรขาเข้าในปี พ.ศ. 2513 นั้น เหตุผลหนึ่งเนื่องจากประเทศมีปัญหาการขาดดุลการค้าค่อนข้างสูง

จากผลการศึกษาของธนาคารโลก ปรากฏว่า การส่งเสริมการลงทุนในช่วงปี พ.ศ. 2502 - มิถุนายน พ.ศ. 2512 มีบริษัทได้รับการส่งเสริมการลงทุน 316 บริษัท ลงทุนทั้งสิ้นรวม 8,930 ล้านบาท หากจะดูโครงสร้างการลงทุนจะพบว่า ในแง่มูลค่าประมาณ 51% เป็นการลงทุนเพื่อผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค ประมาณ 23.4% เป็นการลงทุนผลิตสินค้าขั้นกลาง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชิ้นส่วนอะไหล่หรือส่วนประกอบเพื่อใช้ในการผลิตสินค้าอุปโภคและบริโภค ส่วนที่เหลือเป็นการลงทุนในสินค้าประเภททุนประมาณ 16.3% และสินค้าอื่น 9.6% ผลการศึกษายังพบว่าการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2515 สาเหตุส่วนใหญ่เป็นการขยายตัวของตลาดภายในประเทศ (Domestic Demand Effect) และเป็นผลจากการทดแทนการนำเข้าประมาณ 30% (ดูตารางที่ 2)

การใช้มาตรการทางกฎหมายตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุน เป็นมาตรการจูงใจ และชี้้นำให้มีการลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมที่รัฐบาลกำหนด โดยออกมาในรูปของกฎกระทรวงระบุกิจการที่อยู่ในข่ายอาจได้รับการส่งเสริม โดยจัดลำดับความสำคัญต่อเศรษฐกิจไว้ด้วย อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จึงเป็นกิจการที่คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรมกำหนดและประกาศ โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมตามภาวะเศรษฐกิจและนโยบายเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

แต่การเติบโตและแผ่ขยายของอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าที่เกิดขึ้นมิได้เกิดจากมาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนเพียงอย่างเดียว ต้องอาศัยมาตรการตามกฎหมายอื่นด้วย ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ มาตรการคุ้มครองด้านอากรขาเข้าตามกฎหมายว่าด้วยพิกัดอัตราภาษีศุลกากร เป็นที่น่าสังเกตว่าการ

ตารางที่ 2
ที่มาของการขยายตัวของผลผลิตรวมภาคอุตสาหกรรม พ.ศ. 2509-2521^๓

	ความต้องการภายในประเทศ	การทดแทนการนำเข้า	การส่งออก
ช่วง พ.ศ. 2509-2515	64.1	29.4	6.5
ช่วง พ.ศ. 2515-2518	91.0	0.5	8.5
ช่วง พ.ศ. 2518-2521	79.5	-7.7	28.2

ที่มา : IBRD (1980 : 29)

หมายเหตุ : ผลรวมของทั้ง 3 แหล่ง คือ 100 กรณีที่การทดแทนการนำเข้าติดลบ หมายถึง มีการนำเข้าเพิ่มขึ้น แทนที่จะมีการผลิตภายในประเทศเพื่อทดแทนการนำเข้า

ตารางที่ 3
มูลค่าและสัดส่วนสินค้าเข้า ตามลักษณะการใช้ทางเศรษฐกิจและอัตราการเพิ่ม ระหว่าง พ.ศ. 2500-2515¹⁾

ประเภทสินค้าเข้า	2500	2503	2506	2509	2512	2515	อัตราการเพิ่มโดยเฉลี่ยต่อปี ระหว่าง 2500-2515 ¹⁾
1. สินค้าอุปโภคบริโภค	3177 (37.2)	3365 (35.0)	3619 (28.3)	4644 (25.1)	5628 (21.7)	4950 (16.0)	3.0 %
2. สินค้าชั้นกลางและวัตถุดิบ	1460 (17.1)	1746 (18.1)	2197 (17.1)	3941 (21.3)	5866 (22.6)	9131 (29.6)	13.0 %
3. สินค้าทุน	2001 (23.4)	2367 (24.6)	4056 (31.7)	5701 (30.8)	9172 (35.3)	9783 (31.7)	11.1 %
4. สินค้าอื่น ๆ ²⁾	1899 (22.2)	2144 (22.3)	2931 (22.9)	4218 (22.8)	5300 (20.4)	7011 (22.7)	9.1 %
5. รวมมูลค่าสินค้าเข้าทั้งสิ้น	8537 (100)	9622 (100)	12803 (100)	18504 (100)	25966 (100)	30875 (100)	9.0 %

ที่มา : กรมศุลกากร ตามที่แสดงในรายงานเศรษฐกิจรายเดือนของธนาคารแห่งประเทศไทย สำหรับปี 2500 และ 2503 จากฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2516 และสำหรับปีอื่น ๆ จากฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2522

หมายเหตุ : ก. ตัวเลขในวงเล็บ แสดงสัดส่วนร้อยละ
ข. สินค้าอื่น ๆ ประกอบด้วย ยานพาหนะและอุปกรณ์ เชื้อเพลิงและน้ำมันหล่อลื่น และอื่น ๆ
ค. คำนวณจาก compound growth rate ระหว่างปี 2500-2515

รวบรวมโดย ปราณี ทินกร, "เส้นทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทย" ใน เศรษฐกิจไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม เล่มที่หนึ่ง.

คุ้มครองระดับสูงประกอบกับการขยายตัวของตลาดในประเทศที่ค่อนข้างสูง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเติบโตในอัตรากว่า 10.8% ต่อปี ในช่วงของการส่งเสริมอุตสาหกรรมนี้ แม้ประเทศจะสามารถลดการพึ่งพาการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งผลิตได้เองในประเทศ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ทดแทนการนำเข้าอื่นได้อย่างมากก็ตาม แต่ประเทศต้องพึ่งการนำเข้าสินค้าชิ้นกลางและสินค้าประเภททุนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ทำให้ปัญหาการขาดดุลการค้ามิได้รับการแก้ไขให้หมดลงได้

จากตารางที่ 3 ตัวเลขตามตารางแสดงว่าสัดส่วนการนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคเทียบกับการนำเข้าทั้งสิ้นได้ลดลงจาก 35% ในปี พ.ศ. 2503 มาเป็น 25% ในปี พ.ศ. 2509 และ 16% ในปี พ.ศ. 2515 ในขณะที่สัดส่วนการนำเข้าสินค้าชิ้นกลางและวัตถุดิบได้สูงขึ้นจาก 18.1% ในปี พ.ศ. 2503 มาเป็น 21% ในปี พ.ศ. 2509 และ 29.6% ในปี พ.ศ. 2515 สำหรับสินค้าประเภททุนนั้น ก็มีสัดส่วนการนำเข้าสูงขึ้นเช่นกัน จาก 24.6% ในปี พ.ศ. 2503 มาเป็น 30.8% ในปี พ.ศ. 2509 และ 31.7% ในปี พ.ศ. 2515

การใช้มาตรการทางกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนเพื่อผลักดันให้เกิดอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าในระยะแรก อาจถือได้ว่าเป็นมาตรการนำ โดยต้องมีมาตรการตามกฎหมายอื่นดำเนินการควบคู่ไปด้วย แต่ในหลายกรณีโดยเฉพาะมาตรการในระยะหลัง มาตรการของกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนกลายเป็นมาตรการเสริมโดยรัฐบาลมีมาตรการเฉพาะเพื่ออุตสาหกรรมแต่ละสาขาเป็นมาตรการหลักตัวอย่างที่ชัดเจนสำหรับกรณีนี้คือ อุตสาหกรรมรถยนต์

ได้มีการกำหนดให้อุตสาหกรรมประกอบรถยนต์ เป็นกิจการที่อยู่ในข่ายส่งเสริมการลงทุนครั้งแรกในกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2503) ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน เพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 โดยมีข้อกำหนดว่าต้องประกอบรถยนต์ได้ปีละไม่น้อยกว่า 300 คัน และต้องใช้เครื่องจักรกับเครื่องมือที่คณะกรรมการให้ความเห็นชอบ แม้ต่อมาได้มีการแก้ไขกฎหมายโดยการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 แทนฉบับปี 2503 ก็ตาม แต่กิจการรถยนต์ก็ยังคงถูกกำหนดเป็นกิจการที่อาจได้รับการส่งเสริมอยู่

เช่นเดิม แต่เปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมผลิต หรือประกอบรถยนต์นั่ง และรถยนต์บรรทุก จะเห็นว่าเพิ่มคำว่า "ผลิต" ขึ้นมาแทนที่จะเป็นเพียงแค่ "ประกอบ" เท่านั้น ตามที่ระบุไว้ตามพระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2503 และมีการระบุประเภทของรถยนต์ไว้ อย่างชัดเจนคือรถยนต์นั่งและรถยนต์บรรทุก กิจกรรมที่กำหนดไว้ในบัญชี จำพวก ข แสดงว่ารัฐบาลให้ความสำคัญในระดับกลาง แต่อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนอะไหล่ ยานยนต์กำหนดไว้ในบัญชี จำพวก ก แสดงว่ารัฐบาลให้ความสำคัญลำดับสูงกว่า สำหรับข้อกำหนดในเรื่องเงื่อนไขเหมือนกับที่กำหนดในกฎกระทรวงของพระราช บัญญัติ ฉบับปี พ.ศ. 2503

รถยนต์เป็นสินค้าที่ต้องผ่านขบวนการผลิตหลายขั้นตอน และเป็นสินค้า สำเร็จรูป ที่มีมูลค่าสูงและมีอายุการใช้งานนาน การผลิตรถยนต์จึงเป็นอุตสาหกรรม ทดแทนการนำเข้าที่มีความสำคัญ ได้มีการส่งเสริมกิจการนี้โดยมีอัตราการค้าคุ้มครอง ที่สูงมาก นับแต่เปิดให้การส่งเสริมจนถึง พ.ศ. 2512 มีโรงงานประกอบรถยนต์ ได้รับการส่งเสริม 11 บริษัท มีกำลังการผลิตเพียงพอกับความต้องการของตลาดใน ขณะนั้น คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรมจึงระงับให้การส่งเสริมแก่กิจการผลิตหรือประกอบรถยนต์เมื่อวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2512

โดยที่อุตสาหกรรมรถยนต์มีขบวนการผลิตที่ซับซ้อนและใช้เทคโนโลยี ค่อนข้างสูงต้องใช้ชิ้นส่วนอะไหล่ที่มีความหลากหลายมาก การที่จะสนับสนุนให้ อุตสาหกรรมนี้หยั่งรากลึกและพัฒนาต่อไปจึงต้องมีนโยบายเฉพาะ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2512 คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาอุตสาหกรรมรถยนต์ขึ้น เพื่อกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมรถยนต์ โดยมีผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ร่วมเป็นกรรมการด้วย ในปี พ.ศ. 2514 คณะกรรมการได้ประกาศนโยบายฉบับแรก บังคับใช้ชิ้นส่วนในประเทศ 25% และจำกัดแบบที่บริษัทประกอบให้เพียง 3 แบบ แต่่นโยบายนี้ ไม่ทันมีผลบังคับ ใช้ก็ถูกยกเลิกไปก่อน และได้มีประกาศนโยบายใหม่ในปี พ.ศ. 2515 โดยบังคับ ใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตในประเทศ (Local Content) เป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า 25% ของมูลค่ารถ ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 คณะกรรมการได้ประกาศเพิ่มการบังคับใช้ชิ้น

ส่วนที่ผลิตในประเทศจาก 25% เป็นอย่างน้อย 50% ภายในปี พ.ศ. 2526 และประกาศห้ามตั้งและขยายโรงงานประกอบรถยนต์และห้ามเปลี่ยนแปลงแบบ เว้นแต่จะได้รับอนุมัติการบังคับใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตในประเทศทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น รัฐบาลจึงต้องเพิ่มการปกป้องตลาดจากการแข่งขันจากตลาดต่างประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2521 กระทรวงการคลังได้ประกาศขึ้นอากรขาเข้ารถยนต์สำเร็จรูปจาก 80% เป็น 150% และกระทรวงพาณิชย์ประกาศห้ามนำเข้ารถยนต์นั่ง¹⁷ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2534 รัฐบาลได้ลดและเลิกให้การคุ้มครอง และเปิดให้มีการแข่งขันอย่างเสรี โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2534 อนุญาตให้มีการนำเข้ารถยนต์อย่างเสรีและลดอากรขาเข้ารถยนต์นำเข้า¹⁸

การเปลี่ยนแปลงนโยบายและมาตรการส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมรถยนต์ ตามที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการใช้มาตรการตามกฎหมายอื่น โดยมีได้ใช้มาตรการตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการลงทุนและหลังจากได้ให้การส่งเสริมในระยะแรกเริ่มโครงการไปแล้วดังนั้น ในกรณีเช่นนี้อาจสรุปได้ว่ามาตรการทางกฎหมายส่งเสริมการลงทุน เป็นเพียงมาตรการเสริมในระยะแรกเท่านั้น อุตสาหกรรมรายสาขาที่มีลักษณะและปัญหา เฉพาะจำต้องใช้มาตรการตามกฎหมายอื่น ดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของนโยบาย

---

¹⁷ พัชรี ชนะมัย และนันทวดี จันทราทิพย์, รูปแบบการกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีนโยบายอุตสาหกรรมรถยนต์ พ.ศ. 2505-2525, รายงานการวิจัยเสนอสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, หน้า 24.

¹⁸ กรณรงค์ ฤทธิงาชัย, นโยบายอุตสาหกรรมรถยนต์ : กรณีศึกษาเปรียบเทียบนโยบายปี พ.ศ. 2521 กับปี 2534, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535, หน้า 60.